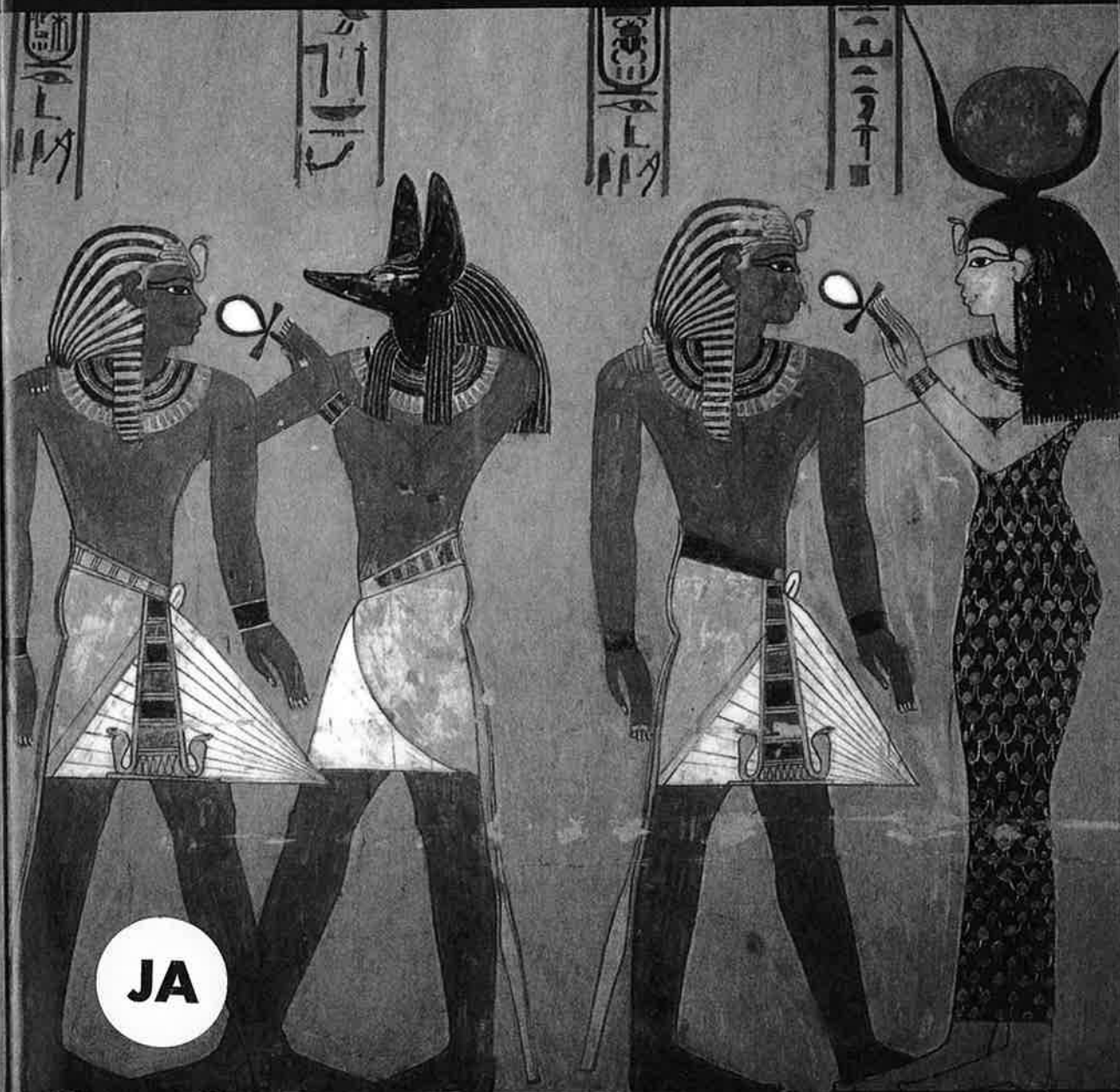

PETER FREDERIKSEN • KNUD RYG OLSEN • OLAF SØNDBERG

Grundbog til historie

Fra oldtiden til enevældens samfund

JA

SYSTIME >

HISTORIEN INDTIL 1750

I KORTE TRÆK

8

Oldtid og flodkulturer

Indtil for ca. 15.000 år siden var der istid, hvor det meste af Danmark var dækket af indlandsis, men længere sydpå i det tropisk-subtropisk-tempererede bælte havde der i årtusinder boet mennesker, der levede som jægere og samlere. Da klimaet blev stadig varmere og mere tørt, ændrede vegetationen sig. I Sahara og på den arabiske halvø blev frodige savanner afløst af den golve ørken, som vi kender i dag, og jægerens fangstmuligheder blev derved indskrænket. Arkæologiske fund viser, at mennesker i Mellemøsten, omkring år ± 8000 , begyndte at skaffe føden på en ny måde, nemlig ved at dyrke korn og holde husdyr, jægerne blev til bønder. Denne såkaldte landbrugsrevolution bredte sig derefter over næsten hele jorden, den nåede Danmark ca. 4000 år senere.

← Bønderne arbejder og skriverne noterer ned. Kornet høstes, kærnerne opmåles og resultater noteres ned så faraoen kan få sin del, ± 1300 -tallet.

I tiden fra ± 3000 til ± 2000 opstod historiens første velorganiserede riger med en stærk central ledelse. De lå alle ved store floder, Nilen i Ægypten, Eufrat og Tigris i Irak og Indus i Indien. I disse såkaldte flodrigter udnyttede man muligheden for kunstig vanding, hvilket skabte et så effektivt landbrug, at der blev råd til at føde en stand af embedsmænd, præster, soldater, håndværkere og købmænd. Til at klare den øgede administration udviklede man de første former for skriftsprog. Fyrsten øgede sin autoritet ved at fastholde, at han var guddommelig. I Ægypten blev fyrsten, farao, begravet i enorme pyramider, der svarede til hans guddommelige status.

Antikkens Grækenland ± 750 til ± 300

I det lille fattige Grækenland opstod der på mærkværdig vis i løbet af nogle få århundreder (± 750 til ± 300) en blomstrende kultur, der skulle komme til at sætte et væsentligt præg på eftertiden helt frem til i dag. Landet var delt op i 5-600 små selvstændige bystater dvs. en by med opland. Disse bystater lå i evig indbyrdes strid, men når en ydre fjende truede, kunne de

samarbejde i bevidstheden om fælles sprog, religion og kultur. Således besejrede de i fællesskab den overlegne persiske stormagt, der invaderede Grækenland i ÷480.

I nogle af disse små bysamfund eksperimenterede man med styreformere og udviklede for første gang i historien en form for folkestyre (demokrati). En række tænkere forsøgte at give rationelle forklaringer i stedet for mytologiske på naturfænomener og lagde dermed grunden til moderne videnskab. Græsk kultur havde i det hele taget stor tiltro til, hvad mennesket kunne udrette. I arkitektur, billedkunst og skulptur dyrkede man den smukke og harmoniske form. Den overlegne græske kultur satte sit præg på de øvrige middelhavslande og skabte en fælles såkaldt hellenistisk kultur.

Romerriget ÷500 til 500

De græske bystater blev (fra ca ÷200) opslugt af det store romerrige. Romerne var dygtige soldater og administratorer, og de skabte et stabilt kæmperige, der skulle komme til at bestå i mere end 500 år.

Mens den græske kultur blomstrede, var Rom en lille ubetydelig by i provinsen Latium (Lazio), hvor de talte latin. I tiden indtil ÷270 fik romerne herredømmet over de øvrige folkeslag på den italienske halvø, og i de følgende århundreder til omkring år 0 erobrede de alle lande omkring Middelhavet og mod nord til Donau og Rhinen.

Romerriget blev styret af en lille klike af velhavende gods-ejerfamilier, der mødtes i senatet og på skift beklædte rigets højeste embeder. Fra ÷30 og de følgende 500 år lå den højeste magt dog hos en kejser. Den første var kejser Augustus.

Fra England i nord til Tunesien i syd, fra Spanien i vest til Syrien i øst skabte romerne et vist kulturelt fællespræg først og fremmest i byerne. Kulturelt stod romerne i gæld til grækerne, og den græskprægede (hellenistiske) kultur blev derved udbredt til hele romerriget. Tiden fra 0 til 400 kaldes i dansk historie romersk jernalder, fordi arkæologerne kan påvise en vis forbindelse mellem romerriget og det danske område.

I 400-tallet gik romerriget i opløsning indefra og blev løbet over ende af folkevandringer fra Nordeuropa. Den østlige del af romerriget bestod dog endnu i 1000 år med hovedstad i Konstantinopel (det moderne Istanbul) under navnet Det byzantinske Rige.

Middelalderen 500-1450

Tiden fra ca. 500 til 1450 kaldes middelalder, hvilket betyder tidsalderen i midten, dvs. mellem den klassiske oldtid (den græsk-romerske tid) og renæssancen fra ca. 1450. Det var renæssancetidens lærde, der fandt på benævnelsen middelalder, for de beundrede den klassiske oldtid, som de ønskede at genskabe (renæssance = genfødsel) og foragtede den mellem-liggende periode, der efter deres vurdering var præget af økonomisk og kulturel tilbagegang.

Især for perioden ca. 500-1000 gælder betegnelsen "den mørke middelalder". Romerrikets bykultur blev afløst en primitiv landbrugskultur, hvor godset med tilhørende landsbyer blev en isoleret og næsten selvforsynende enhed. Der var evige fejder og krige, og der var ingen stærk statsmagt eller fyrste, der kunne garantere den enkeltes sikkerhed. Derfor opgav bønderne ejendomsretten til jorden og overlod den til en godsejer imod, at han lovede dem beskyttelse. De blev fæstebønder. I godsejer-klassen underkastede den svage sig på samme måde den stærke som vasal og henholdsvis lensherre. Dette fattige landbrugssamfund, hvor mennesker er bundet til hinanden ved troskabssforpligtelser, kaldes et feudalsamfund.

I denne periode blev Europa gradvist omvendt til kristendommen, og den katolske kirke under ledelse af paven i Rom blev en ny samlende og civiliserende kraft. Men også kirken var generet af de urolige tider.

Mens Europa således gik i opløsning, opstod der i Mellemøsten et nyt, stærkt rige. I 600-tallet var købmanden Muhammed i Arabien fremstået som gud Allahs profet og havde skabt en ny religion, islam, der samlede de spredte arabiske stammer. Efter Muhammeds død gik araberne til angreb på nabostaterne, og trods deres ringe antal lykkedes det dem at erobre hele Mellemøsten, Nordafrika og Spanien. De satte sig fast som en militær overklasse og blandede sig ikke i de erobrede folks kultur og religion, hvis de blot betalte deres skatter.

Alligevel gik befolkningen i de besatte lande efterhånden over til islam, og der opstod en arabisk-muslimsk kultur, der på mange felter var den europæiske overlegen. Handel og håndværk blomstrede i det store rige sammen med en fælles muslimsk arkitektur og kunst, og den antikke græske filosofi og videnskab, som i middelalderen gik i glemmebogen i Europa, blev bevaret og udviklet af araberne.

I højmiddelalderen (1000-1300) kulminerede den katolske kirkes magt. Kirkens ord havde stor magt over sindene, og kir-

kens leder, paven, gjorde som guds repræsentant på jorden krav på at stå over kejser og konge. Kirken påtog sig myndighed, der normalt tilkommer den verdslige stat og blev således en slags stat i staten. Voksende rigdom på jord, en effektiv organisation og det, at kirkens folk næsten havde monopol på at kunne læse og skrive, styrkede kirkens position.

I 1095 opfordrede paven kristenheden til at drage på korstog mod de vantro, som muslimerne blev kaldt. Målet var at forsvare Det byzantinske Rige mod muslimske angreb og at erobre Palæstina, det hellige land, fra de vantro. Opfordringen blev modtaget med begejstring, og under råbet "gud vil det" drog tusinder af sted. Efter blodige kampe lykkedes det korsfarerne at sætte sig fast i det hellige land. Her blev der oprettet fire små korsfarerstater, der på grund af stadig nye korstog holdt i næsten 200 år.

Korstogene var udtryk for kirkens store magt i Europa, men fik ingen varig betydning i Mellemøsten. Tværtimod opstod der fra 1300-tallet en ny muslimsk magt, der i de følgende århundreder blev opfattet som en dødelig trussel af det kristne Europa. Tyrkerne eller Osmannerne erobrede efterhånden hele Mellemøsten og det meste af Balkanhalvøen. I 1453 faldt Det byzantinske Riges hovedstad, Konstantinopel. Byen blev omdøbt til Istanbul og blev sæde for sultanen, tyrkernes fyrste.

Reformation og renaissance 1500-1650

I slutningen af middelalderen var det svage og splittede Europa i defensiven blandt andet presset af det effektive og militært stærke Osmanniske Rige. I de sidste årtier af 1200-tallet rejste en veneziansk købmand, Marco Polo, i Østasien og kunne ved sin hjemkomst berette om Kina og andre højtudviklede østasiatiske samfund.

Omkring år 1500 startede imidlertid en udvikling, der i de kommende århundreder skulle gøre Europa til det dominerende område i verden både økonomisk, militært og politisk. Det begyndte med de store opdagelser. I 1492 sejlede italieneren Christoffer Columbus i spansk tjeneste over Atlanterhavet for at finde vejen til Asien. Han opdagede det amerikanske kontinent, hvis sydlige del (Latinamerika) blev koloniseret af Spanien og Portugal. Portugiseren Vasco da Gama sejlede i 1498 syd om Afrika og fandt søvejen til Indien, hvor der blev oprettet handelsstationer.

Omkring 1600 begyndte også englændere og hollændere at sende skibe til fremmede verdensdele, og efter kort tid overgik de

spanierne og portugiserne som kolonisatorer og købmænd. I 1600-tallet var Holland, der var domineret af mægtige købmandsslægter, Europas rigeste land. Også Frankrig blev snart kolonimagt.

Når de europæiske magter havde så uventet stor succes i de fremmede verdensdele, skyldtes det bl.a. udviklingen af nye skibstyper og ikke mindst udnyttelsen af den nyeste våbentechnik, nemlig krudt og kugler. Kanoner anbragt på skibe var et frygteligt våben.

I de rige handelsbyer i Norditalien opstod der i 1400-tallet hos den veluddannede overklasse en ny interesse for den antikke græsk-romerske kultur, som de på mange punkter ønskede at genoplive (renæssance = genfødsel). De interesserede sig for det jordiske liv, for rigdom, politisk magt og kunst og vendte sig imod kirkens bud om forsagelse af denne verden. Det medførte også en større interesse for naturvidenskaberne, der satte spørgsmålstegn ved mange af kirkens forklaringer og læresætninger.

Også på det rent religiøse område kom den katolske kirke under pres. I 1519 fremlagde den tyske munk, Martin Luther, en række kritikpunkter mod den katolske kirke. Han anklagede kirken for at have udviklet læresætninger, der ikke byggede på biblen, og som kun tjente det formål at gøre kirken til en magtfuld og rig verdslig organisation. I Nordtyskland og i Skandinavien brød kirken under de lokale fyrsters ledelse med paven i Rom og dannede deres egen nationale lutherske kirke.

Også andre reformatorer brød med paven og dannede deres egen kirke. De mennesker, der gennemførte denne såkaldte reformation af kirken, blev kaldt protestanter.

Protestantismen var naturligvis en alvorlig trussel mod den katolske kirke, som rustede sig til modangreb i den såkaldte modreformation. Kirken ville ikke følge kritikken og ændre sine læresætninger. Til gengæld gennemførte man en moralsk oprustning i den katolske gejstlighed, som konsoliderede kirken i de lande, der havde bevaret den katolske tro.

Enevældens tidsalder 1650-1750

De store opdagelser havde givet Europa en økonomisk saltvandsindsprøjtning, og renæssancetiden skabte livligere handel, voksende produktion og stigende folketal. I forhold til vor egen tids dynamiske udvikling var der dog kun tale om små udsving. Århundredet fra 1650 til 1750 var derimod præget af økonomisk stagnation og tilbagegang i folketal. Det typiske billede var

stadig det statiske landbrugssamfund, hvor 80% af befolkningen var fæstebønder, mens jorden var ejet af konge, adel og i katolske lande gejstligheden.

I dette mørke århundrede fik fyrsterne i næsten alle europæiske lande enevældig magt. De havde større magtressourcer end de adelige stormænd, og med støtte fra borgerstanden reducerede de godsejeradelens traditionelle indflydelse. Det blev almindeligt at opfatte enevældigt styre som det mest effektive og mest retfærdige.

Frankrig gik i spidsen. Ludvig 14. (1643-1715) også kaldet Solkongen skabte et enevældigt styre, der blev forbillede for andre fyrster i Europa. Han udviklede en effektiv administration, der skaffede staten større indtægter, han oprettede en stor stående hær, der sejrede udadtil og skabte ro indadtil, og han omgav sig med en enorm pragt, der imponerede og skabte respekt. Frankrig blev Europas stærkeste magt.

Staten forsøgte også at forøge landets produktion og dermed landets rigdom ved at kontrollere og gribe ind i erhvervslivet. Man gav f.eks. statsstøtte, skattefordele eller toldbeskyttelse, men denne økonomiske politik, som eftertiden kaldte merkantilisme, hjalp ikke meget. Den industrielle revolution kom først i det følgende århundrede.

To mægtige lande skilte sig ud, England og Holland. I England forsøgte kongen som i Frankrig at tage enevældig magt, men han blev mødt af oprør fra lavadel og borgerstand og besejret. Karl 1. blev halshugget (1649). 40 år senere forsøgte en ny konge, Jacob 2. det samme. Han blev landsforvist, og de engelske konger måtte acceptere, at det folkevalgte parlament indskrænkede deres magt på væsentlig punkter. I Holland dominerede fortsat den velhavende købmanskasse.